

גדרי "בל יראה ובל ימצא" במשנת הרמב"ם

א פסק הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (פרק א הלכות ב - ג) :

והמניח חמץ ברשותו בפסח אף על פי שלא אכלו הרלי זה עובר בשני לאוין שנאמר "לא יראה לך שאור בכל גבולך" ונאמר "שאור לא ימצא בבתים" ואיסור החמץ ואיסור השאור שבו מחמצין אחד הוא. אינו לוקה משום "לא יראה" ו"לא ימצא" אלא אם כן קנה חמץ בפסח או חמצו כדי שיעשה בו מעשה אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח ובא הפסח ולא ביערו אלא הניחו ברשותו אף על פי שעבר על שני לאוין אינו לוקה מן התורה מפני שלא עשה בו מעשה ומכין אותו מכת מרדות.

והקשה הרא"ם בהגהותיו לסמ"ג ולא תעשה עז - עח) :

ויש לתמוה שהרי כתב הרמב"ם בשורש התשיעי של ספר המצוות שאין לוקין שתי מלקות ואין מונין שני לאוין אלא כשהן משני שמות, אבל כששני הלאוין הן מענין אחד אף על פי שיש להן שמות מתחלפים כמו "לא תפארי" ו"לא תעולל" אינו לוקה על שניהם ואינו נמנה במנין הלאוין ואף על פי שהעובר בהן עובר בשני הלאוין. ואם כן גבי "בל יראה" ו"בל ימצא" דענין שניהם אחד הוא, וחמץ של ישראל אפילו הניחו טמון בביתו חייב משום "בל יראה" ו"בל ימצא", וכן כתב הרמב"ם בפרק ד (הלכה ג מהלכות חמץ ומצה, והיינו משום דפירוש "בל יראה" אינו שלא יראה לעינים אלא שלא יראה לעולם והיינו כמו לא ימצא לעולם, ואם כן אמאי מונה שני לאוין ולא נתברר לי טעמו.

וכתב הכסף משנה כי מלשון הרמב"ם בהלכה ג "אינו לוקה משום 'לא יראה' ו'לא ימצא'" אין להוכיח שלוקין שמונים שהרי "אפשר לפרש דאינו לוקה אלא אחת אף על פי שהזכיר שני הלאוין"¹, וממילא אין ראייה שחלוקין הלאוין זה מזה. אכן, מאחר שמנאן הרמב"ם במנין המצוות כלאוין חלוקים שפיר קשיא קושית הרא"ם. מדברי הכסף משנה להלן בתירוצו לקושית הרא"ם נראה כי הוא חוזר בו ומודה להנחת הרא"ם שלוקין שמונים לפי שהלאוין חלוקין בשמותיהם ולא בא. אלא להעיר על עיקר מוצא קושיתו.² ובישוב קושית הרא"ם כתב הכסף משנה :

והנראה בעיני ד"לא יראה" לא משמע אלא כשהוא נראה לעינים דוקא וכן

1. וכן נקט השאגת אריה בסימן עח בדעת הרמב"ם.

2. עיין מעשה רוקח שכתב כן בביאור דברי הכסף משנה הללו (חמץ ומצה פרק א הלכה ג).

משמע בספר המצוות ר' רא ומה שכתב בפרק ד' "עובר משום בל יראה ובל ימצא" לאו למימרא דבכל אחד מהנוכרים עובר בשניהם אלא היכא דשייכא תרוייהו עובר בשניהם **דכל היכא דעבר על "לא יראה" עבר נמי א"לא ימצא"** ברם, תירוצו צריך עיון מכמה פנים: 1. הרמב"ם כתב בהקדמה לספר המצוות בשורש תשיעי (מהדורת הרי"ח העליר עמוד יט) :

הנה התבאר לך כי כל לאו שלא בא לתוספת ענין יקרא יתר כלומר שהוא נכפל ואפילו. יאמרו שהוא לעבור עליו בשני לאוין הנה הוא עם כל זה לאו יתר כמו שיתבאר מזה המאמר ואין ראוי למנותו כי הוא נכפל. אם כן כיוון שאליבא דהכסף משנה אי אפשר לעבור ב"בל יראה" בלא שיעבור ב"בל ימצא", לא בא לאו ד"בל יראה" לתוספת ענין ואין ראוי לחלקו לשם בפני עצמו ובודאי שאין ראוי ללקות עליו בפני עצמו.³

2. פירושו של הכסף משנה לדברי הרמב"ם בפרק ד' דחוק שהרי כך כתב שם (פרק ד' הלכה ג' הרמב"ם :

הא למדת שחמץ של ישראל אם הניחו ברשותו, אפילו טמון ואפילו בעיר אחרת ואפילו מופקד ביד גויים, הרי זה עובר משום "לא יראה" ו"לא ימצא". ולפי פשוטו משמע שהרמב"ם בא ללמד כי כל המניח חמץ ברשותו עובר ב"לא יראה" ו"לא ימצא" בכל מצב.⁴

3. מדברי הכסף משנה מבואר שבמקום ששייכים שני הלאוין לוקה על שניהם כדעת הרא"ם, וכן הסכמת רבים מן האחרונים שלוקין על "בל יראה" ו"בל ימצא" שמונים,⁵ אולם הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק יט הלכה ז') במסגרת מנין הלאוין שלוקין עליהם, מנה מלקות אחת בלבד "המקיים חמץ ברשותו וכגון שחמץ עיסתו" (אות צט) וסתמו של מחמץ שייך הן ב"בל יראה" והן ב"בל ימצא" וצריך עיון.⁶

ב נראה לפי עניות דעתי כי אליבא דהרמב"ם על אף שחלוקים הם "בל יראה" ו"בל ימצא" זה מזה לענין מנין הלאוין, מכל מקום לענין המלקות - המקיים חמץ בפסח

3. עיין חידושי הגר"י לתמורה דף ב' ע"ב (תוספות ד"ה סופג) שהקשה כן.

4. השוה להלן (פרק ד' הלכה ז') "אבל לא ימכור לו ולא יתן ואם עשה כן הרי זה עובר על 'בל יראה' ו'בל ימצא'" ולעיל (פרק ג' הלכה ח') "ואם לא בטל קדם שש ומשש שעות ולמעלה מצא חמץ שהיה דעתו עליו והיה בלבו ושכחו בשעת הביעור ולא בערו הרי זה עבר על 'לא יראה' ו'לא ימצא'" וכן בכל מקום מזכיר הרמב"ם את הלאוין זה עם זה ולא מחלק ביניהם וראה עוד להלן סעיף ג', וכבר העירו כן האחרונים על הכסף משנה עיין אבן האזל (פרק א' הלכה ב').

5. עיין מנחת חינוך מצוה יא ובשער המלך (חמץ ומצה פרק א' הלכה ג') ועוד.

6. כבר עמד על כך בספר מעשה רוקח ותירוצו דחוק לפי עניות דעתי ולא דמי נדון דגן לענינים שהביא שם ואין כאן מקומו, וכן הקשה באבן האזל.

אינו לוקה" אלא אחת, אף שעבר בשני הלאוין כפי שמפורש בהלכות סנהדרין וכפי שדייק הכסף משנה מלשון הרמב"ם בהלכותיו "אינו לוקה משום לא יראה וילא ימצא" אלא אם כן קנה חמץ בפסח" וכי.

לביורר שיטתו של הרמב"ם נקדים מה שכתב בספר המצות לא תעשה ר"א (מהדורת הרי"ח העליר עמוד קט):

שהזהירנו שלא ימצא חמץ ברשותנו אפילו לא יהיה נראה או היה פקדון והוא אמרו "שמעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם" וזה גם כן לוקין עליו בתנאי שיהיה שם מעשה כמו שזכרנו לפי השורשים שהניחו במסכת שבועות, ובביאור אמרו "עובר בבל יראה ובל ימצא". ובתחילת מסכת פסחים התבארו משפטי שתי מצוות אלו ושם התבארו העניינים שהזהיר מהם באומרו "לא ימצא בבתיכם", ושם התבאר כי למד כל לאו מן האחר, ענין זולת מה שהיה אצלו, ושהמקיים חמץ בפסח עובר בשני לאוין ב"בל יראה" ו"בל ימצא".

מבואר להדיא כי כל אחד משני הלאוין מזהיר על עניינים שאינם כלולים בלאו האחר ומשום אזהרות חלוקות אלו חלוקים הלאוין בשמותיהם. חילוק הלאוין זה מזה מפורש בהלכות חמץ ומצה (פרק ד הלכה א) וכך כתב הרמב"ם שם:

כתוב בתורה "לא יראה לך שאור" יכול אם טמן אותו או הפקיד אותו ביד גוי לא יהיה עובר תלמוד לומר "לא ימצא בבתיכם". יכול לא יהיה עובר אלא אם כן היה החמץ בביתו אבל אם היה רחוק מביתו בשדה או בעיר אחרת לא יהיה עובר תלמוד לומר "בכל גבולך" בכל רשותך.

מכאן שפשוטו של הלאו "לא יראה" בא להזהיר על חמץ גלוי שקיים בכל רשותו אפילו בשדה או בעיר אחרת, ופשוטו של הלאו "לא ימצא" בא להזהיר על קיום חמץ בביתו אפילו טמון או מופקד ביד גויים.⁷ ברור איפוא שאין מקום לטענה כי "בל יראה" כלול לחלוטין ב"בל ימצא", וראוי למנותם כשני לאוין נפרדים.⁸

אכן עלינו להתבונן במה שכתב הרמב"ם "ושם התבאר כי ילמד כל לאו מן האחר ענין זולת מה שהיה אצלו", מה טיבו של לימוד זה; וביתר פירוט, מה משמעות הגזירה השואר שאור" שבסוגיא בפסחים (ה ע"ג) אליה רמז הרמב"ם, הנותנת את האמור שלזה בזה ושלזה בזה ובכך משוה את הלאוין אהדדי.

מדברי הרמב"ם דגן עולה כי חמץ טמון או מופקד שהוא רחוק מביתו, בשדה או בעיר אחרת, אינו נאסר מכלל פשוטו של "לא יראה" ומכלל פשוטו של "לא ימצא" ולשם כך נדרשנו לגזירה שוה הבאה להחיל את איסור קיום החמץ ברשותו בכל

7. אין איסור חמץ המופקד ביד גויים כלול בתורת "גבולין" שהרי כל עיקרו לא בא אלא לאסור חמץ שלו שאינו תחת ידו, ומשנתקבל כפקדון נחשב כאילו הוא בביתו (עיין כסף משנה שם).

8. כן כתב הרי"ב גבון בקרית מלך רב על הכסף משנה וכן כתב הצ"ח בחידושו לביצה (ז ע"ב ד"ה פתח).

המצבים. זאת מגמת הגזירה השהו ודבר זה מבואר להדיא בברייתא בפסחים (ה ע"ב), אולם באשר לאופן פעולתה חלוקות הדעות ודומה שכאן טמון ההבדל בין שיטת הרמב"ם לשיטת הרא"ם. הרא"ם נקט כי באמצעות הגזירה השהו מורחב גדרו המקורי של כל לאו על ידי שינוי במשמעות המונחים "יראה" ו"בתיכם". כך יוצא שלא ד"בל יראה" כשהוא לעצמו אוסר קיום חמץ ברשותו, לא שנא טמון ומופקד לא שנא גלוי, שהרי עניינו "לא יראה לעולם" כפי שפירש הרא"ם; וכמו כן לאו ד"לא ימצא" כשהוא לעצמו אוסר קיום חמץ ברשותו, לא שנא בבתיים לא שנא בשדה או בעיר אחרת שהרי עניינו של "בתיכם" הוא ברשותכם⁹. אולם משנתגלה פירושו האמיתי של כל אחד מהלאוין, נמצא שהם שווים זה לזה בענייניהם לגמרי ואין כאן אלא אזהרה אחת בלשונות חלוקות ולכן נתקשה הרא"ם בדברי הרמב"ם¹⁰.

ג נראה לפי עניות דעתי שפעולת הגזירה השהו אליבא דהרמב"ם שונה בתכלית מכפי שפירש הרא"ם ומכפי שפירשו הראשונים בסוגיא בפסחים¹¹. כל עניינה של הגזירה השהו הוא ליתן את כתובי הלאוין זה בזה ולעשותן ללאו מוכלל אחד, כמי שנכתבו הלאוין במקרא אחד "לא ימצא ולא יראה לך שאור בבתיכם ובכל גבולך" וכן מורה פשטות לשון הברייתא: "מנין ליתן את האמור שלזה בזה ושלזה בזה? תלמוד לומר 'שאור שאורי לגזירה שוה!'. דבר זה מוכח בעליל מן הירושלמי פסחים נפרק א הלכה 6 שם דנה הגמרא במקור לכך שנדרשו שלש בדיקות אליבא דרי יהודה, ואמר ר' יוחנן כנגד שלוש פעמים שכתוב בתורה 'ולא יראה לך שאור'. והקשו:

והא כתיב 'שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם', אמר ר' יוסה מכיון שזה צריך לזה וזה צריך לזה כמי שכולן אחד; "לא יראה" לך הייתי אומר הפקיד אצלו יהא מותר תלמוד לומר 'לא ימצא', אי "לא ימצא" הייתי אומר יחד

9. וכן כתב הרא"ם בפירושו לרש"י שמות (יב, יט).

10. עיין באבן האזל שכתב בשוב קושית הרא"ם כך: "והכי נמי יש בו תוספת ענין בלאו דלא ימצא, ואף דאחר כך למדים 'לא יראה' מ'לא ימצא' הוא לאו של מלקות ולא בא לתוספת אזהרה". ברם אין דבריו נהירין לי כלל, שכן מנין לו ש"לא ימצא" מוגדר כלאו של מלקות לפני הלימוד בגזירה שוה, הא מסתברא שרק לאחר קביעת היקפו של הלאו יש לדון בגדריו לענין חיוב מלקות, ומאחר שגזירה שוה דנן מגלה על מלא היקפו של "לא ימצא" ובזאת משוה אותו בכל עניינו ל"בל יראה", שוב נעשו הלאוין מזהירים על ענין אחד בלבד ואין לחלקם לשנים לענין מנין ולענין מלקות, כפי שבארנו בקושית הרא"ם. ועל פי דברינו מסולקת השגת המהרש"ל על הרא"ם שכתב (הגהות על הסמ"ג לא תעשה עז - עח) בסיום דבריו שמדברי הרמב"ם בספר המצוות מבואר להדיא שכל אחד משני הלאוין כולל "תוכן ענין שלא יכלול חברו", וסיים "ובודאי לא היה ספר המצוות של רמב"ם לפני הרא"ם". אכן כל קושית הרא"ם מבוססת, כאמור, על הלימוד הבא ליתן את הלאוין זה לזה ואין דברי המהרש"ל מספיקים בשוב הקושיא.

11. עיין חידושי ר' דוד לפסחים (ה ע"ב) ובמה שצויין בהערות שם ועיין עוד בחידושי הר"ן הריטב"א.

לו בית יהא אסור תלמוד לומר "לא יראה לך", הא כיצד הפקיד אצלו אסור ייחד לו בית מותר.

פירושים של דברים הוא שאין "לא ימצא" מקרא העומד בפני עצמו דומיא דהני תלת קראי ד"לא יראה לך", אלא "לא ימצא" הוא מקרא אחד עם "לא יראה" כיוון שהם צריכין זה לזה; ולפיכך אין הוא מצטרף עם מקראות: "לא יראה" לענין מנין הבדיקות, (ענין פני משה שם)¹².

משעה שנעשו הלאוין כתוב אחד שוב יש בכח כתוב מוכלל זה לאסור כל חמץ ברשותו אפילו טמון ואפילו בעיר אחרת ואפילו מופקד ביד גויים. מכאן אני אומר שהמושג "עובר בלא יראה ובלא ימצא" המופיע בהלכות חמץ ומצה, משמעו: עובר באזהרה המוכללת האחת שמורכבת משני הלאוין, "לא יראה" ו"לא ימצא". וזה פירוש דברי הרמב"ם (פרק ד, הלכה ט):

הא למדת שחמץ של ישראל אם הניחו ברשותו אפילו טמון ואפילו בעיר אחרת ואפילו מופקד ביד גויים הרי זה עובר משום "לא יראה" ו"לא ימצא"¹³.

ובזה אנו חוזרים לדברי הכסף משנה כי ממה שכתב הרמב"ם "אינו לוקה משום 'לא יראה' ו'לא ימצא' אלא אם כן קנה חמץ בפסח" וכו', משמע שאינו לוקה אלא אחת בלבד, לפי שעבר על אזהרה אחת.

נעמיק בביאור הרמב"ם יותר כשנתבונן ביחס שבין חלוקת הלאוין במנין המצות לבין חיובי המלקות. כבר הערנו על כך שמלשון הרמב"ם בספר המצוות מבואר כי כל לאו מזוהר על ענין שלא הזהיר עליו זולתו, ולכן המקיים חמץ הנראה בגבולין לוקה משום "לא יראה" והמקיים חמץ טמון או מופקד בבתיים לוקה משום "לא ימצא". אכן במקום בו שני הלאוין מזהירין על ענין אחד כגון: חמץ גלוי בבתיים, היה ראוי לכאורה שילקה משום "לא יראה" בפני עצמו ומשום "לא ימצא" בפני עצמו לפי שחלוקין הם בשמותיהם. אולם אין הדבר כך, שכן ביחס לחמץ זה, תוכן העבירה משום "לא יראה" ומשום "לא ימצא" אחד הוא, והוא - קיום חמץ זה ברשותו, והרי זה כמי שנאמר בו פעמיים "לא יראה לך" או פעמיים "לא ימצא בבתיכם".

יסוד זה מתברר ממה שכתב הרמב"ם בביאור גדריה של האזהרה "אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השרץ", וכך הגדיר את הלאו (מהדורת הרי"ח העליר עמוד קמג): שהזהירו מאכול אי זה שרץ שיחיה בלתי יחוד, בין שרץ העוף בין שרץ המים בין שרץ הארץ, והוא אמרו יתעלה "אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השרץ". ... זה לאו בפני עצמו ולוקין עליו והוא דומה לאיסור כולל.

12. ואם כפי פירוש הרא"ם עדיין עומד "לא ימצא" כמקרא עצמאי השווה בתוכנו להני תלת "לא יראה" וראוי היה לצרפו למנין ולחייב ארבע בדיקות.

13. ולא כפי שפירשו האחרונים שעובר באזהרת "לא יראה" ובאזהרת "לא ימצא".

ברם, ביחס לחיוב המלקות בפועל, סבור הרמב"ם שאין לוקין על לאו זה אלא בשרץ המים בלבד לפי שלא באה בו אזהרה מפורשת אחרת¹⁴. הרמב"ם נימק את טענתו בכתבו:

ואם אכל שרץ הארץ לבד לוקה אחת משום שרץ הארץ... ואין בהיות זה הלאו כולל שרץ הארץ לוקה על שרץ הארץ שתיים, כי אילו באו לנו אלף לאוין מבוארין כולם בשרץ הארץ אינו לוקה אלא מלקות אחת לפי שכולם נכפלו בענין אחד בעצמו.

כוונתו ברורה, שהרי למרות שחלוקין הלאוין ד"שרץ הארץ" ו"אל תשקצו" בשמותיהם זה מזה מכל מקום ביחס למציאות של שרץ הארץ תוכן אזהרתם אחד הוא - שלא יאכל שרץ הארץ, לפיכך לוקה אחת על האזהרה.

כדרך שהדבר אמור בשרץ כן הוא לענין חמץ, למרות שחלוקין "לא יראה" ו"לא ימצא" זה מזה לענין מנין המצוות, מכל מקום בבואם לחול על החמץ הגלוי בביתו תוכן האזהרה אחד הוא ולכן אינו לוקה אלא אחת בלבד.

כעת נוכל להמשיך ולטעון כי לעולם תוכן אזהרת "לא יראה" ו"לא ימצא" אחד הוא שהרי בשניהם הוזהר האדם מלקיים חמץ ברשותו, ולכן לא יתחייב אלא מלקות אחת. ברם, חלוקים הלאוין במציאויות השונות בהן חלה אותה אזהרה, שהרי "לא יראה" לפי פשטות לשונו לא בא אלא להזהיר על קיום חמץ גלוי בלבד ואפילו בגבולין, בעוד ש"לא ימצא בבתיכם" מזהיר על קיום חמץ בבתיים בלבד ואפילו בטמון ובמופקד, לפיכך נקבעו במנין המצוות כשני לאוין נפרדים. נמצא, שהגזירה השוה לא באה אלא להוסיף על המשמעות הפשוטה של כל אחד מהלאוין כשלעצמו על ידי צירופם לפסוק אחד מוכלל וכך בעצם להוסיף פרטים לאזהרת קיום חמץ בפסח.

יסוד דברנו, שהגזירה השוה "שאור שאור" אינה מבטלת את היחוד של כל אחד ממרכיביה אלא משאירה אותם כנפרדים לענין חלוקת הלאוין, מתברר ביתר בהירות מתוך השוואה ללאוין של גילוח והשחתה שם אין הדבר כן. בעל המאור בסוגייתנו נזף בע"ב מדפי הרי"ף) כתב שאף על פי שנאמר איסור בבתיים ונאמר חיתר בגבולין: אורחיה דקרא לכתוב את החמור בחמור ואת הקל בקל כהיא דדרשינן בעלמא בגלוח שיש בו השחתה, שנאמר בכהנים "לא יגלחו" ובישראל נאמר "לא תשחית" ודרשינן "פאת פאת" לגזרה שוה ליתן את האמור שלוח בזה ושלוח בזה. כוונתו לברייתא בקדושין (לה ע"ג):

"לא יגלחו" יכול גלחו במספרים יהא חייב תלמוד לומר "לא תשחית", יכול לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב תלמוד לומר "לא יגלחו", הא כיצד גילוח שיש בה השחתה הוי אומר זה תער.

14. השוה מנין המצוות בהקדמת היד החזקה (לא תעשה קעט) "שלא לאכל שרץ המים שנאמר יאל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ".

ולחלן שם דורשת הגמרא גזירה שוה "פאת פאת" המשלבת את הכתובים זה בזה. מבואר איפוא כי יש דמיון בין לאוין דידן ללאוין של גלוח והשחתה, ופעולת הגזירה השוה בשניהם אחת היא, ליתן הכתוב שלזה בזה ושלזה בזה וליצור איסור המורכב משניהם. אכן בעוד שהרמב"ם מנה לאוין דגן כשתי מצוות, הרי שאת הלאוין של גלוח והשחתה כלל במצוה אחת (לא תעשה מד) "שהזהרנו מלגלח הזקן", וצריך עיון מאי שנא זה מזה.

אולם כשנעיין בדבר נראה כי חלוקים העניינים זה מזה. בלאוין של גלוח והשחתה פועלת הגזירה השוה לשנות את המשמעות המקורית של המונחים גלוח והשחתה ולהגדירם באופן אחר מכפי שמורה פשטם, ובכך נצטרפו שניהם למושג אחד כולל, שעניינו - "גלוח שיש בו השחתה". לפיכך, אין מקום למנות כל לאו לעצמו, שהרי תוכנה של האזהרה לא נקבע אלא לאחר שנצטרפו הלאוין זה לזה. ברם, בלאוין ד"בל יראה" ו"בל ימצא" אין הגזירה השוה משנה את משמעותם המקורית של הלאוין, ולעולם לאו ד"לא יראה" מזהיר על חמץ הראוי לראיה ולא ד"לא ימצא" בבתיכם מזהיר על החמץ בבתיכם בלבד, וכל פעולת הגזירה השוה בשלוב הכתובים לא נועדה אלא להרחיב את חלות האיסור על מה שאינו מפורש בלשון הלאוין. לפיכך, כל לאו נמנה לעצמו שהרי תוכנו נקבע באופן בלתי תלוי בגזירה שוה.

נמצא, ששורש ההבדל בין הסוגיות נעוץ בפעולת הגזירה שוה. בלאוין של גלוח פועלת הגזירה השוה לשנות את גוף הלאוין ממשמעותם הפשוטה בעוד שבלאוין של חמץ פועלת הגזירה השוה להרחיב את פרטי חלות הלאוין לאחר שאלו נקבעו כשלעצמם. נקודה זו היא העומדת ביסוד ההבדל שבין שיטתנו לשיטת הרא"ם, שהרי על פי דרכו פעלה הגזירה השוה לשנות את משמעות הכתובים כפי שנתבאר ביחס לגלוח והשחתה ועל כן נתקשה מדוע חלקם הרמב"ם לשני לאוין. אולם לשיטתנו, חלוקתם לשניים מוכרחת מחד גיסא, ומאידך גיסא לוקה העובר על שניהם רק אחת, ונתיישבו דברי הרמב"ם.